

AZ OROSZ NÉP 1812. ÉVI HONVÉDŐ HÁBORÚJÁRÓL

Gottreich László

A háború előzményei és okai

1812. MÁJUS 10-ÉN a „Moniteur” című francia hivatalos lapban a következő rövid közlemény jelent meg: „Őfelsége a császár elutazott Párizsból, hogy megszemlélje a Visztulánál összevont nagy sereget.” Mi volt ennek a bejelentésnek az előzménye, miért utazott el Napóleon „csapatszemlére”, ezt kell röviden megvizsgálnunk. Napóleon 1810 körül hatalma tetőpontján állott. 1809-ben győzte le Ausztriát, amely azután szövetségesévé lett a Mária Lujzával kötött házasság révén. Ugyanabban az évben kebelezte be Hollandiát és a Hansa városokat. Európa nagyobb részére kiterjedő hatalmát azonban érzékenyen csorbította a spanyol nép ellenállása. A spanyol háború 1808 óta tartott és Napóleon személyes beavatkozására sem szűnt meg. A spanyol nép ellenállása, a guerilla (kis háború) hadviselési mód érzékeny veszteségeket okozott a franciáknak. Napóleon csapatai Portugáliából sem tudták elűzni az angolokat. A Pireneusi-félszigeten küzdő francia hadsereg létszáma már meghaladta a kétszázhuszezet és a háromszázezer felé közeledett, de a helyzet nem változott, sőt a francia hadsereg helyzete inkább romlott, mint javult. Napóleon azonban ezzel keveset törődött. Hódító terveinek megvalósításában csak kisebb akadálynak tekintette a spanyol ellenállást. Fő gondja ez idő tájt is Anglia legyőzése volt, amit a kontinentális zárlat útján remélt elérni, mert az 1805. évi trafalgári csatavesztése után nem remélhette, hogy más úton ér célt. A kontinentális zárlatról szóló rendeletét Napóleon 1806. november 21-én Berlinben írta alá a porosz hadsereg tönkrevérése után. A rendelet kimondotta, hogy tilos a kereskedelem, vagy bármiféle érintkezés a Britszigetekkel. E zárlatnak, mely nemcsak Angliának a katonai legyőzését, hanem a francia burzsoázia gazdasági érdekeit is

szolgált, a következőkben fontos következményei lettek, mintegy meghatározva Napóleon politikáját, illetve hódításainak célkitűzéseit. A szárazföldi zárlatnak ugyanis csak úgy lehetett eredménye, ha a kontinens összes országai betartják. Ebből adódott viszont az, hogy Napóleon feljogosítva érezte magát minden olyan ország ellen fellépni, amelyik egyáltalán, vagy akár csak részben nem tartotta be a szárazföldi zárlatot. Ezért Napóleon úgy vélekedett, ha a zárlat betartásához az szükséges, hogy egész Európát meghódítsa, akkor azt meg is teszi. A zárlat betartása azonban nem volt könnyű feladat, hiszen ez a kontinensen levő országokat éppúgy sújtotta, mint Angliát. Elmaradt az európai országokban megszokott behozatal, mégpedig nemcsak az angol ipar termékeié, hanem ami még súlyosabb volt, az angol hajókon szállított gyarmatáruké is, köztük olyan fontos termékeké, mint a kávé és a cukor. Ennek következtében fellendült a csempészforgalom, ami újabb intézkedések fogantatását tette szükségessé. Napóleon utasítást adott a tengerparti kikötők megszállására. A csempészek elkobzott áruit megsemmisítette. Mindez csak részben használt, a kontinentális blokádot nem tudta teljessé tenni.

A szárazföldi zárlat fontos szerepet játszott a francia—orosz viszony alakulásában, és egyik kiindulópontja lett a két ország közötti ellenségeskedésnek. I. Sándor orosz cár csapatai 1812 előtt már két ízben is harcoltak Napóleon ellen, s mindkét háború a franciák győzelmével végződött. Első ízben az osztrákok szövetségében harcoltak az oroszok a franciák ellen, ez a háború Austerlitznél Napóleon győzelmével végződött. Másodízben Sándor, III. Frigyes Vilmos szövetségese volt. Noha ebben a háborúban egyes esetekben, így az eylaui csatában 1807 februárjában a franciák is érzékeny veszteséget szenvedtek, a háború ezúttal is francia győzelemmel ért véget, s az 1807. június 14-én vívott friedlandi csata elvesztése után I. Sándor kénytelen volt Tilsitben békét kötni. A cárnak aránylag enyhe feltételeket sikerült elérni, szövetségese, Poroszország viszont súlyos területvesztésekkel került ki a háborúból. A tilsiti találkozó azonban több volt egyszerű békekötésnél. Sándor és Napóleon véd- és dacsövetséget kötött, és a cár kötelezte magát, hogy csatlakozik a szárazföldi zárlathoz. Kénytelen volt a varsói nagyhercegség felállításába is beleegyezni, s ez az új állam francia védnökség alá került. Tilsit után egy évvel I. Sándor és Napóleon ismét találkoztak Erfurtban és látszólag megpecsételték a megkötött barátságot. Külszínre ugyan áradoztak az egymás iránti barátságrol, de valójában mindegyik meglehetősen elé-

gedetlen volt a másikkal. Napóleon a szokott heves, sőt fenyegető módon próbálta vezetni a tárgyalásokat, de Sándorral nem sokra ment. Egy alkalommal, mikor Ausztriáról volt szó, Napóleon dühösen földhöz vágta kalapját, mire Sándor megjegyezte: „Őn erőszakos, de én makacs vagyok.” „Nálam haraggal nem lehet semmire se menni. Vitatkozzunk, érveljünk, vagy elutazom.”¹ Ha Napóleon meg nem állítja, Sándor állta volna szavát. Ez a jelenet a porosz ügyek tárgyalásánál megismétlődött. Napóleon, akit Európa fejedelmei hízelkedéssel vettek körül, nem volt szokva ilyen tárgyalási módhoz. Meg is jegyezte Caulaincourt pétervári francia követnek, aki elkísérte az erfurti találkozóra, hogy Sándor egyszerűen nem hallja meg azokat a dolgokat, amiket nem akar meghallgatni. A Tilsitben kötött francia—orosz szövetség meglazulásának persze más okai voltak, mint Napóleon hevéssége, vagy Sándor makacssága. A szárazföldi zárlat rendkívül sokat ártott az orosz nemességnek, mely a zárlat miatt nem tudta a gabonáját eladni az angoloknak, így az a nyakán maradt. Azóta az orosz nemesség egyre növekvő rosszkedvvel nézte cárja barátkozását a franciák császárával. Sándor is és Napóleon is egyéb téren is becsapva érezte magát. Mindegyik a saját céljainak megfelelően akarta értelmezni a szövetséget. Sándor a török rovására próbált hódítani, és ehhez Napóleon beleegyezését, sőt segítségét várta, holott Napóleon titokban háborúra ösztönözte a szultánt az oroszok ellen. Napóleon azt várta, hogy Sándor segítségére lesz Ausztria, sőt a spanyolok ellen, amire viszont a cár nem mutatott semmi hajlandóságot. Sándor különösen nehezményezte, hogy a francia csapatok nem vonulnak ki Poroszországból, és hogy Napóleon létrehozta a varsói nagyhercegséget és a lengyeleket igyekezett a maga céljaira felhasználni. Így a Tilsitben kötött francia—orosz szövetségen már az erfurti találkozó idején erős repedések voltak, amelyek a következő években még csak erősebbekké váltak.

A mozgó határok, azaz a területbekelezések politikája közvetlenül is érintette Sándort. 1810 végén Napóleon elkergette az oldenburgi herceget és Oldenburgot Franciaországhoz csatolta, noha a herceg fia Sándor sógora volt. Mikor pedig a cár tiltakozott, Napóleon kiadta az utasítást külügyminiszterének, hogy a tiltakozó jegyzéket tekintse meg nem kapottnak. Viszont a cár a nemesség követelésének eleget téve, hogy a fojtató kontinentális zárlatra megfelelő választ adjon, 1810 de-

¹ Mémoire du général Canlincourt duc de Vicence grand écuyer de l'Empereur. Paris 1933. I. 273. old.

cemberében felemelte a Franciaországból exportált cikkek vámját. Az új vámtarifa azt jelentette, hogy Sándor szakított az erfurti politikával. Napóleon tiltakozott az új vámtarifa ellen, de azt továbbra is fenntartották. Most már mind a két részről készültek a háborúra. A következő hónapokban az orosz—francia viszony tovább romlott. 1811. augusztus 15-én Napóleon a születésnapján tartott fogadáson fenyegető hangnemben szólt Kurakin herceg orosz követhöz. 1812. február 24-én Napóleon szövetséget kötött a porosz királlyal, aki kötelezte magát húsz-ezer fős segédcsoport kiállítására. 1812. március 14-én Ausztriával kötött olyan értelmű szerződést, hogy Ausztria 30 000 főnyi segédcsoporttal segíti. Napóleon már 1811-ben hatalmas előkészületeket tett a háborúra. Úgy tervezte, hogy hadserege elérje és meghaladja a félmillió főt, és ez elegendő lesz Oroszország legyőzéséhez.

Sándor cár is tett diplomáciai és katonai előkészületeket. Békét kötött Törökországgal, hogy az ott harcoló csapatait felszabadítsa. Igyekezett Svédországgal is megegyezni, ahol Napóleon egykori tábornoka, Bernadotte volt a trónörökös, aki elleneségen tekintett a francia császárra.

1812. április 27-én Napóleon kihallgatáson fogadta Kurakin, a párizsi orosz követet. A császár ismét heves szemrehányásokat tett az oroszok politikája miatt. Másnap Kurakin újra felkereste Napóleont és bizonyos engedményeket helyezett kilátásba, ragaszkodott viszont Poroszország kiűritéséhez. A megbeszélések nem vezettek eredményre, erre Kurakin visszakérte megbízólevelét. Napóleon azonban nem bocsátotta őt azonnal el, sőt a császár Narbonne grófot küldte követségbe Sándorhoz azzal a céllal, hogy ezekkel a tárgyalásokkal időt nyerjen a háborús előkészületek befejezéséhez. De Napóleon célját nem érte el, mert a május 18-án Sándorhoz Vlnába érkezett Narbonne-al 20-án közölték, hogy elutazhat.

Napóleon közben már Drezdába érkezett, ahol a hűbéres fejedelmek nagy hízelgéssel fogadták és ünnepélyeket rendeztek tiszteletére. Ezután nemsokára elhagyta Drezdát és 1812. június 21-én Vilkoviski határmenti városba érkezett, ahonnan másnap, 22-én kiáltványt bocsátott ki katonáihoz, amelyben bejelentette a hadműveletek megindulását. „Katonák, megkezdődött a második lengyel hadjárat” — mondotta a kiáltvány bevezetőjében. Június 23-án Napóleon megszemlélte a Nyemen partját, három hidat veretett és csapatai a 23-áról 24-ére virradó éjszaka megkezdték az átvonulást, és reggel 6 óra-kor már Rovnó városában voltak. Ezzel ténylegesen megindultak a hadműveletek.

A szemben álló hadseregek létszámát tekintve a franciák voltak túlsúlyban. A francia haderő felosztása és felvonulási irányai a következők voltak: 1. A balszárnyat a X. hadtest képezte Macdonald tábornok vezetése alatt. Ez 30 000 emberből állt és Tilsiten át Riga felé vonult. 2. A centrumot, amelyet maga Napóleon vezetett, a következő csapatok alkották: az I. hadtest, 72 000 ember Davout marsall parancsnoksága alatt, a II. hadtest, 37 000 fő Oudinot tábornok vezetésével, a III. hadtest, 36 000 ember Ney marsall parancsnoksága alatt, a IV. hadtest Beauharnais Jenő vicekirály vezetésével 42 000 ember, a VI. hadtest Saint-Cyr tábornok parancsnoksága alatt 25 000 fő, a régi és új császári gárda, vezetője Mortier marsall 47 000 fő és Murat lovashadteste 32 000 lovassal. Így a Napóleon vezetése alatt álló főszereg közel 300 000 katonából állott, de a főszereghoz tartozott a kezdetben Jerome wesztfáliai király vezetése alatt álló V., VII., VIII. hadtest, valamint a Latour-Maubourg-féle lovashadtest. Ezek beosztása a következő volt: V. hadtest, Poniatowski tábornok vezetésével, 36 000 ember, a VII. Regnier tábornok alatt 17 000 ember, a VIII. hadtest Vandamme tábornok, majd Junot marsall vezetésével 17 000 fő és a Latour-Maubourg vezetése alatt álló lovashadtest 8000 fő. Ez a centrumhoz tartozó rész 78 000 főt számlált, amivel a centrum ereje meghaladta a 400 000 katonát.² A centruból 230 000 ember Rovnónál és 67 000 Pilonánál kelt át a Nyemenen. Ennek a résznek a Barclay-féle orosz hadsereg ellen kellett fellépni. A Jerome vezetése alatt álló sereg Grodnónál kelt át a folyón és a Bagration alatt álló orosz sereg ellen kellett harcba lépnie. A francia haderő jobbszárnyát a Schwarzenberg vezetése alatt álló osztrák—magyar hadtest képezte, amelynek a Bugon átkelve Tormasov orosz tábornok csapataival kellett megütköznie. A francia haderő tehát a hadjárat kezdetén 420 000—440 000 főt számlált. Közben ugyan érkeztek erősítések — mint egy 20 000 fő —, de az időközben elszenvedett súlyos veszteségek következtében a francia haderő mindig az eredeti létszám alatt maradt. Mivel az orosz seregeknek nem volt egységes vezetése és azok egymástól elszigetelten működtek, Napóleon terve az volt, hogy külön-külön veri meg őket, elsősorban a gyengébb Bagration seregét. A szárnyaknak az volt a feladata, hogy a főszereg mozgását biztosítsa. A főszereg két irányba fejtette ki tevé-

² Clausewitz: *Der Feldzug. 1812 in Russland und die Befreiungskriege 1813—1815.* Berlin 1906. 52. old.

kenységét. Az első és nagyobb rész Napóleon személyes vezetésével Barclay serege ellen lépett fel, a másik, a Jerome-féle csoport és a hozzája csatlakozó Davout hadtest, Bagration ellen tevékenykedett azzal a feladattal, hogy annak egyesülését Barclayval megakadályozza. Napóleon hadserege ellátásának biztosítására Lengyelországban és Poroszországban hatalmas raktárakat állított fel és nagy élelemkészletet gyűjtött össze, de az utánpótlást mégiscsak kis részben tudta biztosítani a szállítási nehézségek miatt. A francia sereg fegyvernemenkénti megoszlása a következő volt: 368 000 gyalogos, 80 000 lovas, 1146 ágyú.³ A „grande armée” azonban már nem volt a régi. Erősen heterogén összetételű volt, franciák mellett poroszok, osztrákok, szászok, bajorok, lengyelek, olaszok, westfáliaiak, spanyolok, illírek voltak benne. Maga a franciákból álló sereg-rész is gyengébb volt, mint Napóleon előbbi hadjárataiban. Mivel a háborúban számos régi katona elesett, újoncokkal kellett feltölteni a hadsereget. Sok volt katonaszökevényt is — ezek voltak a *refractaires* — visszavittek a seregbe. Ez az összetétel nagyon kihatott a fegyelemre, mely az egész hadjárat alatt rendkívül alacsony volt.

Az orosz hadseregek felállítása a következőképpen történt: az első hadsereg (mintegy 127 000 ember és 558 ágyú) Rosszieni és Lida között vonult fel. Parancsnoka, Barclay de Tolly tábornok, egyúttal hadügyminiszter is volt. A második hadsereg létszáma jóval kisebb volt, 40 000 emberrel és 180 ágyúval rendelkezett és Lida—Volkoviszsk térségében vonult fel. Parancsnoka az orosz hadsereg egyik legtehetségesebb tábornoka, Bagration volt. A harmadik hadseregnek, amely 44 000 emberrel és 168 ágyúval Luck környékén vonult fel, csak kisebb szerepe volt. Parancsnoka Tormaszov tábornok volt. A számbeli fölény tehát nagymértékben Napóleon oldalán állt.

Az orosz hadsereg tábornokai a hadjárat előtt több haditervet mérlegeltek. Bagration támadó hadműveleteket javasolt. Terve megvalósítása érdekében az ország teljes erejének latba vetését követelte. A cár azonban nem fogadta el Bagration tervét, hanem a környezetéhez tartozó Phull porosz tábornok javaslatait tartotta helyesnek. Phull még a frigyési háborúk tapasztalataiból élt és ezt akarta a franciák ellen is alkalmazni. Sándor nem kérte ki mások véleményét, mielőtt Phull tervét elfogadta. Ez a terv abból állott, hogy a Dvina partján Drissza

³ Osten—Sacken: *Der Feldzug von 1812*. Berlin 1901. 16. old. Ez a szám nem egyezik pontosan a Clausewitz által megadottal, de az egyes művekben a szám-
adatokban és egyéb téren is kisebb, nagyobb eltérések találhatók.

falu közelében megerősített tábornot létesítettek. A tábornot 120 000 fő befogadására tették alkalmassá. A tábornot, amely két országot között terült el, Phull elképzelése szerint gátat vethet Napóleon előrenyomulásának, akár Pétervár, akár Moszkva ellen fordul. A terv hibás és nevenséges voltát azonban csakhamar fölismerék és kijelentették, hogy ilyen terv csak ostoba vagy áruló agyában születhetett meg. Többek között Clausewitz, aki személyesen is megnézte a drisszai tábornot, szintén arra a következtetésre jutott, hogy Napóleon csapatai egész könnyen bekeríthetők az oroszokat a drisszai tábornban és fegyverletételre kényszeríthetők, akkor is, ha 120 000 ember van a tábornban.⁴ A Vilnából Drisszába vonult orosz hadsereg csakhamar kivonult a csapdából. Parancsnoka, Barclay de Tolly a visszavonulást ajánlotta, tekintettel a franciák nagy túlerejére.

Napóleon időközben igyekezett kihasználni a Phull ötlete által okozott zavart. A drisszai táborn miatt a két orosz sereg, az első és második külön-külön folytatott hadmozdulatokat. Napóleon terve az volt, hogy miközben jelentős erővel előrenyomul az első hadsereg ellen, a főcsapást Bagration jóval kisebb létszámú második hadseregére méri. Parancsot adott Davout marsallnak és Jerome weszfáliai királynak, hogy kerítsék be és semmisítsék meg Bagration hadseregét. Bagration eleinte semmi utasítást nem kapott és nehéz helyzetbe került. Egyre távolodott az első hadseregtől, miközben Davout és Jerome csapatai követték. Végül megérkezett Sándor parancsa, hogy vonuljon vissza és egyesüljön az első hadsereggel. Erre a leg-rövidebb út Minszken keresztül vezetett volna, de azt közben július 8-án már elfoglalták Davout csapatai. Bagration ezért a Bobrujszkon és Mogiljeven át vezető utat választotta és sok nehézséget kellett leküzdeni, amíg augusztus 3-án egyesülhetett Barclay de Tolly csapataival.

Napóleon közben a fősereggel gyorsan nyomult előre. Június 28-án bevonult Vilnába, ahol július 16-ig tartózkodott. Azonban már kezdetben is olyan nehézségekkel találkozott a francia hadsereg, amelyek a hadjárat folyamán fokozódtak és végeredményben meghatározták a háború lefolyásának menetét.

Június 29-én, midőn Jenő alkirály csapatai át akartak kelni a Nyemenen, heves vihar tört ki, amely 48 órára megszakította az átkelést. Némi rendellenesség is mutatkozott, ami a lovagyszámú elhullásában, a szekerek hátrahagyásában és fosztogatásban jelentkezett. A dezertőrök és marodőrök (csapatuk-

⁴ Jevgenij Tarléc: 1812. Napóleon Oroszországban. Budapest, 1944. 69. old.

tól lemaradt, fosztogatásból élő katonák) száma néhány nap alatt 25—30 000 főre emelkedett.⁵ Napóleon vilnai tartózkodása alatt a mögöttes területek szervezésével és a Bagration hadserege elleni hadműveletekkel volt elfoglalva. Bagration azonban ügyesen kisiklott a franciák támadása elől. Napóleon haragja Davout marsall és testvére, Jerome weszfáliai király ellen fordult, aki csakhamar Davout marsallal is összeveszett és el is hagyta a sereget, visszatért Weszfáliába. Közben Napóleon igyekezett a hadsereg ellátását jobban megszervezni, mert ez már kezdetben nehézségekbe ütközött. Vilnában kemencéket építtetett, amelyek napi 100 000 kenyéradag elkészítésére voltak alkalmasak. A tűzérségi lovak hiányát a vezérkar szekereinek lovaival pótolta. Igyekezett a visszavonuló oroszok által szétrombolt malmokat is helyreállítani. Rekvirálásokkal Litvániában 80 000 mázsa gabonát, valamint nagyobb mennyiségű szalmát és szénát szedett össze. A szállítási problémákon azonban Napóleon nem tudott úrrá lenni. A nehéz szekerek jó része lemaradt és csak a könnyebbeket tudták tovább vinni. Az Elbától a Nyemenig a szekerek fele, a lovak harmadrésze, a legénység (a szekerekhez és lovakhoz beosztott legénység) negyedrésze veszett el.⁶

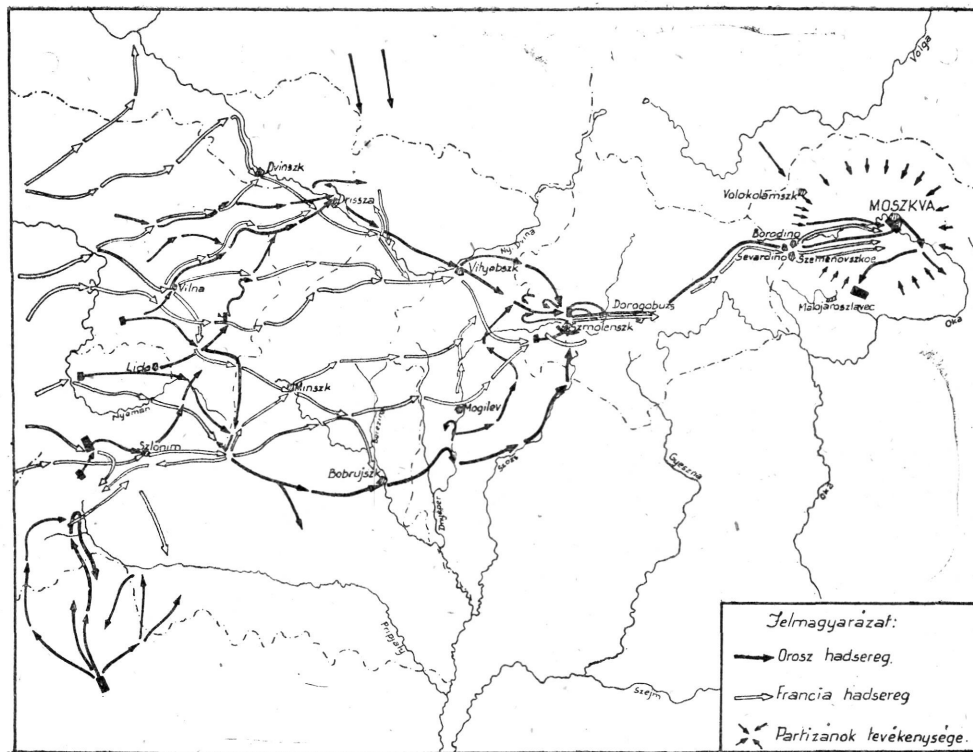
Napóleon hosszú időt, 18 napot töltött Vilnában. Miután látta, hogy Bagration seregét Davout és Jerome nem tudja bekeríteni, a szükséges utánpótlási problémákat pedig legalább részben megoldotta, folytatta támadását Barclay de Tolly főerege ellen. Azt remélte, hogy azt ütközetre kényszerítheti, megsemmisítheti és ezzel a hadjárat sorsát el is döntheti. Ez a reménye azonban csakhamar meghiúsult. Barclay de Tolly majdnem Napóleonnal egyidejűleg mozdult meg. Július 18-án otthagyta a lehetetlen drisszai tábornok és Vityebszk felé folytatta a visszavonulását. Az osztrovnói jelentéktelen lovasütközet után Barclay csapatai elhagyták Vityebszket is, ahová a franciák július 28-án vonultak be. Napóleon főhadiszállását egy időre Vityebszkből rendezte be.⁷ Barclay visszavonulását ügyes csellel hajtotta végre. A július 28-ára virradó éjszaka az oroszok meggyújtották a tábornoktáborokat, ugyanakkor, midőn állásaikat kiürítették. Az őrtüzekből ítélve a franciák azt hitték, hogy felveszik az ütközetet. A visszavonulás olyan rendezetten történt, hogy az orosz sereg semmi nyomot sem hagyott hátra. A lakosok pedig elmenekültek, tehát tőlük sem lehetett megtudni semmit.⁸

⁵ Thiers: *Geschichte des Consulats und des Kaiserthums*. Brüssel—Leipzig 1856. XIV. 300. old.

⁶ Uo. 44. old.

⁷ *Journal du maréchal Castellane*. Paris, 1897. I. 123. old.

⁸ M. (Chambray): *Histoire de l'expédition de Russie*. Paris, 1823. I. 99. old.

Napoleon előrenyomulása Oroszországban

1812. július 28-a nagy csalódást jelentett Napóleonnak. Az orosz sereg kisiklott a franciák üldözése elől, és a nagy hadseregnek folytatnia kellett a menetelést a forró, vízhiányos területen, az üres városokon és falvakon keresztül. Nehezítette Napóleon helyzetét továbbá az a tény is, hogy veszteségei már a háború kezdeti szakaszában jelentékenyek voltak. Noha komolyabb ütközetre még nem került sor és a nagy hadsereg csak 6—7000 embert veszített halottakban és sebesültekben, a Nye-mentől a Dnyeperig és Dvináig tartó menetelésben máris 150 000 fővel csökkent a létszáma.⁹ Így például Ney marsall hadteste 36 000 főről 22 000-re, a császári gárda 37 000-ről 27—28 000-re, Jenő alkirály hadteste és a vezetése alatt álló csapatok ereje 80 000-ről 45 000 főre csökkent, noha csak 2000 főnyi vesztesége volt a harcokban, a bajor és olasz csapatok között a vérhas pusztított. Davout marsall hadteste a marsall által fenntartott szigorú fegyelem miatt a legkevésbé csökkent, de még így is 68—72 000 ember helyett csak 52—53 ezret számlált. Így tehát a háború kezdetén a több mint 420 000 főt számláló hadsereg máris 255 000-re csökkent. Mindez a csökkenés olyan körülmények között történt, amikor a franciák összekötő vonalai még nem nyúltak nagyon el és bizonyos pihenésre is lehetőség volt, nagyobb harcokra pedig még nem került sor. Ebből a 255 000 főből le kellett számítani Macdonald és Oudinot 60 000 főnyi Dvinánál levő hadtesteit és Reynier tábornok 20 000 fős csapatát, amely a Dnyepernél maradt. Ilyenformán Napóleonnak a Moszkva elleni előnyomulásra 175 000 embere maradt, ami még mindig jelentős túlerőt jelentett az orosz csapatokkal szemben. A veszteségek okait elemezve azt látjuk, hogy annak több oka volt. Ilyen volt pl. a lovak jelentős részének elhullása takarmányhiány miatt, aminek következtében egyes csapatok kénytelenek voltak lemaradni. Igen nagy arányt öltött az idegen csapatokbeli katonák szökése is, akik az első alkalmat várták, hogy lemaradhasanak és igyekeztek valami módon hazajutni. Az idegenek mellett a francia katonák közül is számosan hagyták el a sorokat. Elsősorban a hadseregbe erőszakkal visszavitt szökevények (refractaires) és az újoncok dezertáltak. Ezek a jelenségek Napóleon is nyugtalanították, ezért két főfelügyelőt nevezett ki, akiknek a feladata volt a sereg állapotára felügyelni és a magatartásukat, létszámukat és tényleges állományukat szem előtt tartani. A kinevezések azonban egyáltalán nem orvosták a bajokat.

⁹ Thiers: i. m. 140. old.

Mindezek a tények arra kényszerítették Napóleont, hogy haditanácsot tartson. A július 28-i tanácskozást Napoleon azzal fejezte be, hogy szándéka Vityebszkben befejezni a háborút, megszervezni a mögöttes területeket és berendezkedve megvárni Sándor béketárgyalásait.¹⁰ Ez az elhatározása azonban csak két napig tartott. Ekkor közölte, hogy még abban az évben befejezi a háborút, ezért folytatni kell Barclay és Bagration csapatainak üldözését, tehát Szmolenszk ellen vonult. Murat, a nápolyi király erélyes offenzívát sürgetett, Berthier vezérkari főnök és több más tábornok az afrikai hőségre, a takarmány- és élelemhiányra, az oroszok tervszerű és a raktárakat elpusztító visszavonulására hivatkozva, elleneztek a további előrenyomulást. Napoleon azonban haragosan leintette az ellenvetéseket tevő tábornokait és kitartott a támadás folytatása mellett. Egyelőre azonban a Vityebszkben való tartózkodást tartotta szükségesnek, hogy a hadserege némileg felfrissüljön. A sereg erősítésére magához rendelte tartalékából Victor marsall 30 000 főnyi hadtestét. Ez azonban nem sokat segített. A lovasság és tüzérség állatállománya egyre pusztult, számos ezred zablevesen élt. Ritkította a katonák sorait a vérhas is.

Közben a két orosz hadsereg egyesítését célzó hadmozdulatok befejeződtek. Az első hadsereg augusztus 2-án, a második 4-én érkezett Szmolenszk körzetébe. Napoleon cselekvésre szánta el magát. Az volt a terve, hogy gyors mozdulatokkal elvágja az oroszok visszavonulási útját. Megindította Murat lovasságát, továbbá Ney, Junot és Poniatowski hadtesteit. A hadmozdulatok közben Krasznojnál, Nyeverovszkij tábornok 27. orosz hadosztályával augusztus 14-én ütközetre került sor. Ez az egyetlen hadosztály felfogta Napoleon főerőinek rohamát és ezzel lehetővé tette, hogy az orosz csapatok felkészüljenek Szmolenszk védelmére. Napoleon augusztus 16-án érkezett Szmolenszkhez. Arra törekedett, hogy Davout, Ney és Poniatowski csapatai megszállják Szmolenszket, miközben Junot marsall a várost megkerülve a moszkvai útra ér és elvágja az oroszok visszavonulásának lehetőségét. Augusztus 16-án reggel kezdődött Szmolenszk ostroma és ezzel megkezdődött a három napon át tomboló szmolenszki ütközet, a hadjárat első jelentősebb ütközete. Az első napon Rajevszki orosz hadosztálya tartotta fel a franciákat, miközben súlyos veszteségeket szenvedett. Augusztus 17-én a harc megújult, s ezúttal Doktorov hadosztálya harcolt hősiiesen. A heves tüzérségi párbaj lángba borította Szmolenszk házait. Bagration csapatai a moszkvai úton

¹⁰ Tarlé: i. m. 119. old.

hátsó állásba húzódtak. A franciáknak sikerült Szmolenszkbe behatolni és a külvárosokat elfoglalni.¹¹ Az augusztus 17-éről 18-ra virradó éjszaka Barclay elhatározta a visszavonulást. Megparancsolta, hogy a lőszerraktárt robbantsák fel és vonuljanak ki a városból. Közben az augusztus 17-ről 18-ra virradó éjszaka a harc változatlan hevességgel folyt. A franciák nem tudtak bejutni a bástyákkal és falakkal védett belvárosba, csak akkor, amikor az oroszok kiürítették és a Dnyeper hidját is felgyújtották. Közben Barclay csapatai követték a már előzőleg visszavonuló Bagrationt és Napóleon tervei ismét megghiúsultak. A három napig tartó heves ütközet mindkét félnek több ezer halottjába és sok sebesültjébe került. A hadjárat során ez már a harmadik terve volt Napóleonnak, amelyik megghiúsult. Bagration seregét nem tudta megsemmisíteni, mielőtt az Barclay seregével egyesült. Barclay első seregét sem tudta Polock és Vityebszk között átkarolni és most ismételten nem tudta a két orosz sereget sem átkarolni, sem döntő harcra kényszeríteni.

Közben az orosz seregben erős elégedetlenség mutatkozott Barclay de Tolly hadvezetése miatt. A csapatok és a tábornokok egyaránt követelték a megütközést és a hátráló mozdulatok befejezését, különösen Bagration helytelenítette Barclay eljárását. Allandóan támadta és megvetően csak miniszternek nevezte. Ilyen körülmények között szükségessé vált olyan főparancsnok kinevezése, akiben megbíznak a csapatok és nagyobb harctéri tapasztalat révén sikeresen veszi fel a harcot Napóleonnal. Ezt a hadvezért megtalálták Kutuzov személyében. Kutuzov ez az idő tájt 67 éves volt. Kora ifjúságától részt vett a háborúkban. Nem tartozott az udvari hadvezérek közé, bár katonai tudását olyan kiváló hadvezérek alatt szerezte, mint Rumjancev és Szuworov. Különösen sokat tanult Szuvorovtól. Ismeretes Szuvorov egyik mondása a győzelem elérésének módjáról: „A golyó ostoba liba csupán, de a szurony fenegyerek.” Abban az időben a lövedékek röptávolsága valóban nem volt jelentős, ezért a győzelem kivívásában fontos szerep jutott a szuronyrohamnak. Szuvorov elsődlegesnek tartotta ugyan a szuronyrohamot, de ez nem jelentette, hogy a lövészképzést elhanyagolta volna. Kutuzov Szuvorovtól tanulta meg, hogyan kell táborozni, hogyan kell menetelni, hol kell támadást indítani, rohamozni és odavágni, mikor kell az ellenség erejéből a helyes következtetéseket levonni, hogy terveit meg lehessen ismerni.¹² Kutuzov már az 1769—1774. évi török háborúban is

¹¹ Clausewitz: i. m. 62. old.

¹² Michail Bragin: Kutuzov élete. Budapest, 1949. 25. old.

részt vett. Az 1788—91. évi, ugyancsak a török ellen vívott háborúban Ocsakov ostrománál súlyosan megsérült. Ez idő tájt már dandárparancsnok volt. Alig, hogy sebesüléséből felépült, máris részt vett a Hadzsi-bej erőd megrohamozásában. Az 1790. évben a törökök legfontosabb erődítményének, Izmailnak bevételében játszott Kutuzov fontos szerepet. Az izmaili győzelemről szóló jelentésében Szuvorov javasolta, hogy Kutuzovot érdemeiért tüntessék ki. Kutuzov közben mint diplomata is működött, 1793-ban konstantinápolyi követ volt. II. Katalin utódja, I. Pál cár alatt Szuvorov és Kutuzov háttérbe voltak szorítva. 1801-ben I. Sándor került a trónra. Kutuzov egy évig Pétervár főkormányzója volt, majd felmentették. Az 1805. évben Sándor cár az angol—osztrák—orosz koalíció tagjaként részt vett a Napóleon elleni háborúban. A főparancsnok névleg Kutuzov volt, valójában Sándor vezette a hadműveleteket. Kutuzov a francia túlerőre való tekintettel ellenezte a Napóleonnal való megütközést. Ennek ellenére 1805. december 2-án Austerlitznél az osztrák—orosz csapatok megütköztek Napóleonnal, és súlyos vereséget szenvedtek. Ez alkalmat adott Sándornak és az udvarnak, hogy a vereségért Kutuzovot tegye felelőssé. Ismét kegyvesztett lett. Megértette, hogy ostorral nem lehet a baltát kettévágni, ezért látszólag mindenben egyetértett Sándorral. Az 1806—1807-es, a poroszok oldalán Napóleon ellen vívott háborúban már nem Kutuzov, hanem a tehetségtelen Kamenszkij és Benningsen tábornokok voltak a főparancsnokok. 1806-ban megkezdődött a törökök elleni háború, amely évekig elhúzódott. Az egymást váltó főparancsnokok, akik erődök ostromlására pazarolták erejüket, nem sok eredményt értek el, végül Kutuzovnak sikerült Ruszcsuknál jelentős győzelmet aratni a török seregen. A törököket bekerítették és ezek igen nehéz helyzetbe jutottak. Mivel azonban a Napóleon elleni háború küszöbön állott, Kutuzov a törökökkel fegyverszünetet, majd békét igyekezett kötni. Sándor ismét elégedetlen volt. Kutuzovot felmentette és Csicsagov tengernagyot nevezték ki helyére. Mire Csicsagov megérkezett, Kutuzov előnyös feltételek mellett aláírta a békét, pontosan egy nappal Csicsagov megérkezése előtt. A cár azonban most sem volt megelégedve, úgyhogy Kutuzov a birtokára vonult vissza.

Sándor cár az események alakulása következtében, ha nehezen is, de most ismételen kénytelen volt Kutuzovot főparancsnokká kinevezni. Augusztus 30-án Cárevo Zaimiscsénél ünnepélyes körülmények között vette át a hadsereg vezetését. Kutuzov egyelőre folytatta a visszavonulást, egyrészt mert a

tartalékok beérkezését várta, másrészt alkalmas terepet keresett a Napóleonnal való megütközésre. Ezt Borodinó falunál találta meg. „Jelentem, . . . hogy a hadállás, amelyet Borodinó falu előtt Mozsajszktól 12 versztnyire elfoglaltam, egyike a legjobboknak, amilyent csak sík terepen találni lehet” — írta a cárnak. Kutuzovnak az a reménye azonban, hogy a hadseregét friss tartalékokkal feltölti, nem vált be, mert a hadügyminisztérium ígéreteit nem váltotta valóra.

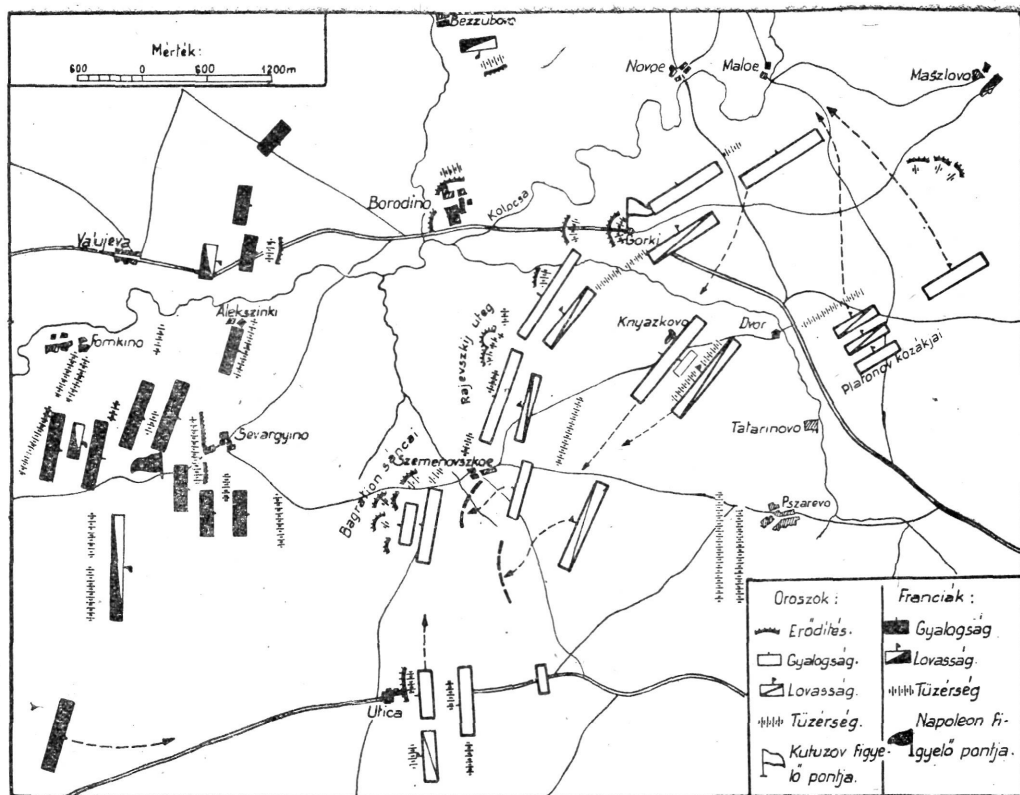
A borodinói csata

Kutuzov Borodinó mellett enyhén dombos, keletről nyugat felé lejtős terepen választotta meg hadállásait. A sereg jobbszárnyát a Kolocsa folyó fedezte. A kiszemelt terepen fontos szerepet játszott egy magaslat, amelyet központi magaslatnak hívtak, de mivel Rajevszki tábornok ütegei voltak ott felállítva, Rajevszki üteggállásnak nevezték el. Az orosz hadállások központja Szemjonovszkaja falu felé alkalmas volt a csapatok manőverezésére. Utyica falu felé a balszárny erdős terepen helyezkedett el, amely gátolta az ellenség mozgását. A borodinói állások műszaki előkészítése megfelelő volt. Legfontosabb volt képezen a Rajevszkij üteggállás, attól délre pedig Szemjonovszkaja falu körül a Bagration sáncoknak nevezett földerdők. Ettől délre az erdőt lehetett védelemre használni. A terep ilyen módon történő megválasztása Napoleon számára két lehetőséget hagyott. Vagy szétbontakoztatja erőit nagy távolságra, de ezzel egyszersemrendkívül meg is gyengíti, vagy áttörést igyekszik végrehajtani Sevardinó és Szemjonovszkaja közti másfél kilométeres szakaszon.

Napoleon is megkezdte az előkészületeit a csatára. Szeptember 2-án Gzsackba érkezve parancsot adott, hogy gyűjtsék össze a marodőröket, megszámláltatta csapatait és kihirdette, hogy a kívánt csata napja közeledik. Napoleon hadserege ez idő tájt 103 000 gyalogost, 31 000 lovast számlált 547 ágyúval.¹³ Szmolenszktól Borodinóig a francia sereg állapota rosszabbodott. Lángoló falvakon és kisvárosokon haladtak keresztül, amelyeket részben az oroszok, de részben a francia katonák borítottak lángba. Szmolenszk után a Moszkvára való menetelés és az invázió barbár formát öltött.¹⁴ A lovak nagy része elhullott, a rossz táplálkozás betegségeket okozott, a folytonos menetek ki-

¹³ Chambray: i. m. 273. old.

¹⁴ Chambray: i. m. 278. old.

A csapatok felállása a borodinoi csatához

merítették a hadsereget. Az elmaradozó katona vagy éhenhalt, vagy a felbőszült parasztok és kozákok ölték meg. Az utánpótlás akadozott. A seregnak lőszere is csak egy csatára volt elegendő.

Az első összecsapásra Borodinó előtt, Sevardino falunál szeptember 5-én került sor. A franciák főerői déltájban közelítették meg a sevardinói erődöt. Ebben 8000 gyalogos, 4000 lovas és 36 ágyú volt. Napóleon úgy határozott, hogy elfoglalja a mozdulatait gátló erődöt és három gyaloghadosztállyal és két lovashadtesttel, valamint 186 ágyúval támadásra indult. A Sevardino elleni első és második francia támadást azonban visszaverték. Délután 4-kor a franciák nagyobb erőkkel újabb támadásra indultak Sevardino ellen. Az erőd többször gazdát cserélt, végül is az oroszok kezén maradt. Az este azonban Kutuzov az erőd kiürítését határozta el. Éjjel 11 órakor Bagration megkezdte a Sevardino erődben levő csapatok kivonását és ezt sikerrel végre is hajtotta. Szeptember 6-a a döntő összecsapásra való felkészüléssel telt el. A franciák felderítéseket hajtottak végre, de kénytelenek voltak visszahúzódni. Kutuzov megtekintette a csapatokat és megvizsgálta a terepet. Szeptember 6-a a franciáknál is előkészületekkel telt el. Estefelé az ezredek előtt felolvasták Napóleon kiáltványát. „Katonák, itt van az ütközet, amelyet annyira kívántatok... Hadd emlegesse a legtávolabbi jövő a mai magatartástokat. Hadd mondják el rólatok: ez az ember is részt vett a Moszkva kapui előtt vívott nagy csatában.” Szeptember 7-én reggel a császár kiáltványát még egyszer felolvasták. Az éjszakát Napóleon nyugtalanul töltötte, ki-kinézett a sátrából és beszélgetett Rappal, a hadsegédével. Attól is tartott, hogy az oroszok, mint annyiszor, most is elvonnak. Végül este 5 óra lett. Jelentették, hogy az oroszok a helyükön maradtak. „Végre a kezünkben vannak!” — kiáltott fel Napóleon. A kibukkanó napfényre pedig megjegyezte: „Íme Austerlitz napja.”

Ezzel megkezdődött a világtörténelem egyik legjelentősebb csatája: a borodinói csata. Az orosz hadsereg mélyen tagolt védelmi hadrendben állott fel, amelynek mélysége elérte a 4 kilométert. Az erőviszonyok így alakultak: a franciáknak 135 000 emberük és 587 lövegük, az oroszoknak 120 000 emberük (ebből 10 000 népfölkelő és 7000 kozák), valamint 640 ágyújuk volt. Kutuzov tartalékokkal igyekezett a csata folyamán előállott nehézségeket leküzdeni. Fontos intézkedése volt, hogy előre megtervezett két ellencsapást, Uvarov lovashadtestével és Platov kozákjaival a jobbszárnyról, a 2. és 3. gyaloghadtesttel és a moszkvai népfölkelőkkel az utyicai kurgán tájékáról azok

ellen a franciák ellen, akik a sáncok ellen támadnak. Benning-
sen vezérkari főnök a 3. gyaloghadtestet visszavonta rejtékhe-
lyéről és ezzel meghiúsította Kutuzov jól kigondolt tervét.
Napóleon hadterve a következő volt: balszárnyával csapást
tervezett a Rajevszkij ütegállás ellen, ugyanakkor a döntő csa-
pást a Bagration sáncok körletében igyekezett mérni, hogy az
orosz sereget kettévágva részenként megsemmisítse. A főcsa-
pást Szemjonovszkaja falu irányában tervezte. A másfél kilo-
méter szélességben tervezett főcsapás céljaira 80 000 embert és
467 ágyút összpontosított, vagyis az élőerő kétharmadát, a tü-
zérségnek pedig majdnem négyötödét. A többi erővel oldal-
támadásokat tervezett.

A csata szeptember 7-én reggel 5 órakor kezdődött. A fran-
ciák heves tűzérségi tűzbe kezdtek, amit az oroszok viszonztak.
Jenő alkirály csapatai rohamra indultak Borodinó falu ellen,
amelyet reggel 6 órára sikerült is elfoglalni, miután csak négy
ezred védte. A borodinói körzetben vívott harc után a súly
mindinkább Szemjonovszkaja falu irányában, a Bagration sán-
cok körzetébe terelődött át. Az első roham a sáncok ellen fél
hatkor kezdődött, két francia hadosztállal. Az oroszok azonban
visszaverték az első rohamot. Reggel 8 órakor megindult a fran-
ciák második rohama a sáncok ellen. Ezt is visszaverték. Ekkor
Davout marsall személyesen vezette a rohamot. A franciáknak
ugyan sikerült a külső sáncokba betörni, de a harcolók segít-
ségére küldött 27. orosz gyaloghadosztály szuronyrohammal is-
mét kiverte őket. A franciák az állások visszaszerzésére két lo-
vasdandárt vetettek be, de eredményt nem értek el. A sáncok
harmadik ostroma reggel 9-kor kezdődött. Davout marsall he-
lyét Murat foglalta el, miután az előző rohamban Davout is
megsebesült. Az ostromot Ney és Junot hadtestei a lovassággal
együtt hajtották végre. Bagration is megerősítette a sáncok
védőrségét. Nyeverovszkij tábornok 27. hadosztályán kívül Ra-
jevskij tábornok hadtestének egy részét is felvonultatta. Tar-
talékait Szemjonovszkájától balra helyezte. Kutuzov is jelentős
erőket irányított Bagration segítségére. Odarendelt száz ágyút
is a tűzérségi tartalékokból. A negyedik ostromnál az erőviszo-
nyok a következők voltak: az oroszoknak mintegy 15 000 embe-
rük és 200 ágyújuk volt, a franciáknak több mint 30 000 embe-
rük és ugyancsak 200 ágyújuk. 10 órakor a franciák megostro-
molták és elfoglalták az erődítményeket Szemjonovszkaja falu-
val együtt. Ekkor a 2. gránátos hadosztály, Rajevszki 8. zászló-
alja és Konovnyicin 3. hadosztálya ellenlökést hajtott végre,
visszafoglalta az erődöket és a falut is. Kutuzov újabb erősíté-

seket küldött a sáncokhoz és azok védelmére reggel 10 óra után már közel 30 000 ember és 300 ágyú állt rendelkezésre.¹⁵

A „Bagrations-sáncok”-ért folyó harcokkal egyidejűleg heves küzdelmek bontakoztak ki a Rajevszki ütegállás birtokáért is. Reggel 8 órakor a franciák átkeltek a Kolocsa-folyón és fél 10-kor megindították az első ostromot az ütegállás ellen. Az oroszok azonban visszaverték. Miután a francia tüzérségi tűz fokozódott, délelőtt 11 órakor megindult a Rajevszki ütegállás elleni második, az előzőnél sokkal hevesebb roham. Súlyos harcok fejlődtek ki. Bonamy francia tábornok dandára behatolt az ütegállásba és kiszorította az oroszokat. Ekkor Kutuzov utasításának megfelelően Jermolov tábornok ellenlökést hajtott végre. A franciák súlyos veszteségeket szenvedve ismét elvesztették a szerzett előnyöket. Az ütegállás ismét orosz kézre került. Bonamy tábornok is fogságba került. Az orosz veszteségek is jelentősek voltak. Kutajszov tábornok, a tüzértartalék parancsnoka is elesett. Közben a Bagration-sáncokat ostromló Murat és Ney segítséget kértek Napóleontól. A császár hosszabb habozás után csak Friant és Latour-Maubourg hadosztályait küldte erősítésül, körülbelül 11 500 emberrel és 51 ágyúval. Ez azonban elég jelentős erő volt ahhoz, hogy az erőviszonyok a franciák javára tolódjanak el. 11 órakor megtörtént a sáncok ötödik, majd nem sokkal utóbb a hatodik ostroma is. Ezek, valamint a hetedik roham nem értek el jelentősebb eredményeket. 11 óra 30 perc volt, amikor a franciák minden eddiginél nagyobb erőfeszítésre szánták el magukat. Egy kilométernyi szakaszon nem kevesebb mint 400 francia ágyú ontotta a tüzet és Davout, Ney, Junot hadtesteinek 40 000 katonája rohamozott. Az oroszoknak 300 ágyújuk és kb. 18 000 emberük volt. Kutuzov parancsot adott Platovnak és Uvarovnak, hogy támadják meg a franciák balszárnyát és hátát. Ez a hadmozdulat arra kényszerítette Napóleont, hogy figyelmét a főcsapás irányából másfelé fordítsa. Közben azonban már folyt a Bagration-sáncok elleni nyolcadik roham. Rettentetes harc fejlődött ki, mikor Bagration, az egész harc irányítója súlyosan megsebesült. Több tábornok elesett. Konovnicin tábornok vette át a parancsnokságot és csapatait visszavonta a Szemjonovka-folyó túlsó partjára, a sáncoktól mintegy 500 m-rel hátrább. Kutuzov Doktorov tábornokot utasította, hogy vegye át a 2. hadsereg parancsnokságát. Davout és Ney most már az oroszok új állásait rohamozták. 25 000 francia rohamozott, de döntést nem tudott kicsikarni. A francia marsallok ismételten segítséget

¹⁵ Garnyics: Az 1812-es honvédő háború. Budapest, 1953. 55. old.

kértek Napóleontól. Végül mégis úgy látszott, hogy a franciák döntő áttörést tudnak elérni. Ekkor azonban Platov és Uvarov csapatai megjelentek a franciák hátában, ami meglehetősen zavart okozott köztük. Napóleon arra kényszerült, hogy lefújja a Rajevszkij ütegállás ellen már elrendelt rohamot. A francia balszárny egységeit át kellett csoportosítani, hogy Uvarov és Platov támadásait elhárítsák, ez azt eredményezte, hogy a főcsapás irányában délután 2 óráig harci szünet állott be, amit Kutuzov ki tudott használni. Erősítést küldött a Rajevszkij ütegálláshoz és átcsoportosította az erőket. A franciák délután 3-kor több száz ágyú tüzelésével ismét megindították a rohamot a Rajevszkij ütegállás ellen. Rohamra indult a francia gyalogság és lovaság is. Elkeseredett kézitusák után, amelyben mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett, a francia lovasság az ütegállás mögé ért és délután 3 óra 35 perckor az ütegállás a franciák kezére került. Az oroszok harmadik védővonala vonultak vissza. 4 órakor az oroszok a Rajevszkij ütegállás, Szemjonovszkaja és Utyica mögött, a harmadik védővonalon szervezték meg az ellenállást. A franciák több rohamot nem indítottak. Napóleonnak tanácsolták, hogy a győzelem teljessé tételére vesse be a gárdát, de Napóleon Párizstól 3000 km-re nem volt hajlandó utolsó tartalékait kockáztatni. Délután 4 órától a harcok elcsendesedtek, csak a tüzérségi tűz folytatódott tovább. Lassan leszállt az este a borodinói csatamezőre. Az egész napon át folyt súlyos küzdelemben a két fél veszteségeit 90 000 halottra és sebesültre becsülték. Az orosz első sereg vesztesége 9252 halott, 19 226 sebesült és 10 028 eltűnt volt,¹⁶ összesen 38 506 ember. Ehhez jön még a második sereg vesztesége, úgy hogy az összveszteség 52 000 embert tett ki, illetve, mivel a szétugrottak néhány nap múlva ismét visszatértek a hadseregbe, 43—44 000 embert. A franciák vesztesége is rendkívül súlyos volt és meghaladta a 30 000 embert. Kutuzov nem érezte magát legyőzöttnek, sőt új harcra készült. Az oroszoknak nem kevesebb mint 23, a franciáknak 47 tábornoka esett el, vagy sebesült meg. Napóleon alig ejtett foglyot, az összes orosz foglyok száma alig érte el az 1000 főt. Napóleon Szent Ilona-szigetén beismerte: „Ötven ütközetem közül a Moszkva alatti csatában mutattunk legtöbb vitézséget és arattunk legkevesebb sikert.” Kutuzov feleségének küldött levelében hangsúlyozta, hogy nem győzték le, hanem megnyerte Napóleon ellen a csatát. Ebből következően Garnics szovjet tör-

¹⁶ Bernhardt: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des kaiserlich russischen Generals von der Infanterie Carl. Friedrich grafen von Toll. Leipzig 1865. II. 115. old.

ténész szerint Kutuzov nyerte meg a csatát. Viszont más, főleg német történészek, Kutuzov nagyzolásáról, sőt hamisításáról beszélnek a borodinói csatáról küldött jelentést illetően. Az igazság az, hogy Kutuzov olyan értelemben írhatta, hogy megnyerte a csatát, hogy nem győzték le, azaz serege nem semmisült meg, hanem alkalmas volt arra, hogy némi pihenés és felfrissülés után ellentámadást indítson vele.

Napóleon érezte, hogy a borodinói csataterén csapatai súlyos veszteségeket szenvedtek és kimerültek. Ennek ellenére remélte, hogy most már bevonul Moszkvába és Sándort sikerül békekötésre bírni. Kutuzov csapatait a borodinói csatateréről visszavonta anélkül, hogy a franciák üldözték volna. Kutuzov gondolt arra is, hogy újra megütközik a franciákkal, mielőtt feladná Moszkvát, ezért Moszkva előtt Fili faluban szeptember 13-án haditanácsot hívott össze, de a haditanácsot félbeszakította azzal, hogy elrendeli a visszavonulást. Szeptember 14-én reggel az orosz csapatok átvonultak Moszkván és elhagyták a várost. A visszavonuló hadsereget a lakosság nagy része követte. Moszkva feladása természetesen nagy izgalmat keltett a hadseregben és népben egyaránt. Kutuzov is nehezen szánta rá magát, de végül is szilárdan megmaradt elhatározása mellett. Tudta, hogyha seregével Moszkvában veszi fel a harcot, a tüzérségi tűz következtében lángba boruló faházak nemcsak a francia, hanem az orosz seregnak is súlyos veszteséget okoznának. Márpedig Borodinó után az orosz seregnak is pihenésre és kiegészítésre volt szüksége. Az oroszok eltávozása után nem sokkal a francia sereg bevonult Moszkvába. „Végre — kiáltott fel Napóleon — itt van ez a híres város.” Azt azonban hiába várta, hogy mint más fővárosok eleste után történt, hódoló küldöttség fogadja. Ennek ellenére úgy érezte, hogy a hadjárata célját elérte, s Borodinó és Moszkva eleste után Sándornak békét kell kötni. A francia fősereg létszáma azonban erre az időre már jelentősen csökkent. A Nyement átlépő 420 000 emberből csak 100 000 vonult be Moszkvába.¹⁷ Ezek között is sok volt a sebesült, kimerült és törődött katona. Napóleon személyesen szeptember 15-én vonult be Moszkvába és a Kremlben szállt meg. Már ezen a napon néhány raktárban tűz ütött ki, amit azonban a véletlennek tudtak be. Az egyre hevesebbé váló, a város nagy részét elhamvasztó tűz azonban arra kényszerítette Napóleont, hogy 16-án ideiglenesen elhagyja a Kremlt. A tüzeket Rosztopcsin moszkvai kormányzó hátrahagyott embereinek tulajdonították, miután ki-

¹⁷ Thiers: i. m. 326. old.

derült, hogy Rosztopcsin a tűzoltó készülékeket is elvitette. A tomboló tűzvész közepette megkezdődött a francia katonák fosztogatása, akiknek vigyázatlansága tovább növelte a tüzeket. A tűzvész 17-én és 18-án változatlan hevességgel tombolt és csak 19-én kezdett csendesedni, miután egy záporosó csökkentette heveségét. Napóleon 18-án ismét visszatért a Kremlbe. Szeptember 20-án Sándorhoz írt levelében 400 agyonlőtt gyújtogatóról tett említést, noha egyáltalában nem volt biztos, hogy ezek az emberek valóban mind részt vettek volna Moszkva felgyújtásában. A tűzvész megszűnte után Napóleon igyekezett katonái fosztogatásának is végét vetni. Parancsot adott élelmiszer gyűjtésére és érdeklődni kezdett Kutuzov seregének holléte felől. Közben hiába várta Sándor cár békeajánlatát, ezért elhatározta, hogy maga küld követeket. Előbb Tutolminnal, a lencház igazgatójával értekezett és próbált Sándorral érintkezésbe lépni, majd szeptember 20-án levelet írt, melyet Jakovlev, Hercen apja útján küldött. Itt látszólag csak a háború eseményeit írta meg, valójában burkoltan békeajánlatot tett. Október 3-án Lauriston tábornokot küldte Kutuzovhoz, aki 5-én este érkezett az orosz táborba. Lauriston fegyverszüneti ajánlatának sem volt eredménye, kénytelen volt dolgavégezetlenül visszatérni Napóleonhoz.¹⁸

Kutuzov seregeit előbb Krasznaja Pahráig, majd Tarutinóig vezette, amivel a franciák hátsó összeköttetéseit fenyegette, akik jó ideig nem is tudták, hol tartózkodik az orosz hadsereg.

Napóleon moszkvai tartózkodása alatt öltött nagy méreteket az orosz nép partizánharca a francia hódítók ellen. A falvakban levő francia csapatok, amelyek élelmet és takarmányt kerestek, a partizánok és a kozákosztagok csapása alatt pusztultak el. A partizáncsapatok közül nevezetesebbek közé tartozott Geraszim Kurim 5000 fős osztaga, mely nemcsak megtisztította a franciáktól a bogorodszki területet, hanem kiszorította az ellenséget a szomszéd vidékről is. Jermolaj Csetvertakov parasztpartizán osztaga a francia lovasok ellen harcolt. Partizánvezetők voltak Milutin, Kondrasev, Davidov, Figner és mások. Nagy francia csapattek egyszerre nem tudtak előrehaladni, mert a partizánok elpusztították a hidakat, rajtaütésekkel megbénították a franciák utánpótlását. Csetvertakov partizánjai a rajtaütések egész sorozatát hajtották végre a napóleoni csapatok ellen. Kutuzov arra törekedett, hogy ezeknek a partizáncsapatoknak tevékenységét összehangolja. Voltak olyan partizáncsapa-

¹⁸ Bragin: i. m. 274. old.

tok, amelyeket saját csapataiból maga szervezett. Ezekkel állandó kapcsolatban állt és ezek parancsnokai jelentéseket küldtek neki. Tarutinóba való visszavonulása közben hadseregének állományából 9 partizánosztagot szervezett. Ezek egyik feladata volt Napóleon számszerű fölényének csökkentése, másrészt az orosz sereg erejének növelése a parasztek aktív harcba állításával. A Kutuzov által szervezett partizáncsapatok szinte gyűrűbe fogták Napóleont. Szmolenszk és Gzsatszk között Davidov alvezéres partizáncsapatja tevékenykedett, amelyhez kezdetben 50 huszár és 80 kozák, majd 2 ezred kozák tartozott. Gzsatszktól Moszkváig Dorohov csoportja harcolt. Figner partizánjai Mozsajszk és Moszkva között tevékenykedtek. Mozsajszk térségében tevékenykedett Vadbolszkij ezredes csoportja is. Ennek az állományába tartozott a mariupoli huszárezred és 500 kozák. Borovszk és a Moszkva közti utat Szeszlavin csoportja ellenőrizte. A szerpuchovi úton több ezred tevékenykedett, három nagy csoportban. Az első csoport Dorohov tábornok parancsnoksága alatt 5 gyalogzászlóaljból, 4 lovasszázadból és 2 kozákezredből állt és 8 ágyúval rendelkezett. Vadbolszkij ezredesnek Dorohov azt a feladatot adta, hogy semmisítse meg a verejai francia helyőrséget és Gzsatszk—Mozsajszk vonalon működjék. Vadbolszkij sikerrel oldotta meg feladatát, elfoglalta Vereját, 14 francia tisztet és 310 sorkatonát ejtett foglyul, a helyőrség nagy részét megsemmisítette. Egy másik csoport Figner kapitány parancsnoksága alatt azt a feladatot kapta, hogy a mozsajszki oldalról Moszkva előterében tevékenykedjék. A harmadik csoporthoz — Kudasev ezredes parancsnoksága alatt — tartozott a szamszki ezred két lovasszázada, 100 vadász a 20. huszárezredből és 2 doni kozákezred, 2 ágyújuk is volt. Ennek feladata volt, hogy a szerpuchovi úton Podolszk irányában tevékenykedjen. A rjazáni úton működött Jefremov ezredes csoportja, Moszkvától északra pedig Winkingerode tábornok csoportja blokkírozta a franciákat, több kisebb csoportra osztva. Több kisebb csoport, így pl. Davidové és Szeszlaviné, felderítő tevékenységet fejtett ki. Tőlük Kutuzov mindenről értesült, ami a francia táborban történt, ugyanakkor Napóleon nem ismerte az orosz hadmozdulatokat. Felderítés közben gyakran foglyokat is ejtettek és ezeket Tarutinóba küldték.¹⁹ Az orosz nép harca azonban túlterjedt ezen partizáncsapatok tevékenységén. A parasztek a franciák közelébe elhagyták házaikat, felgyújtották falvaikat és fegyvere-

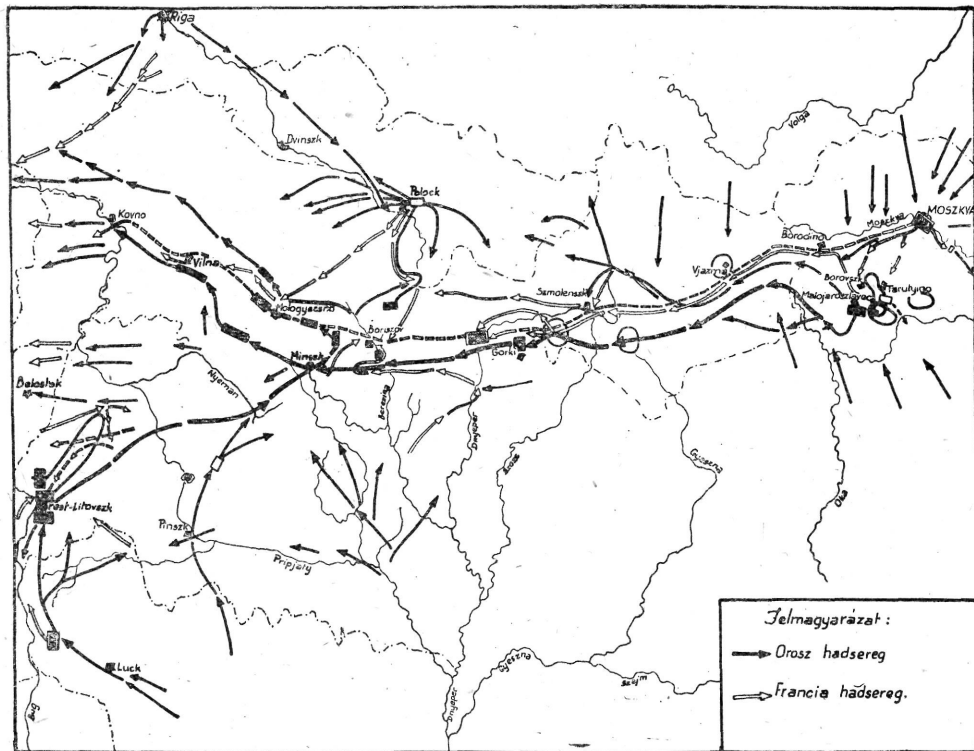
¹⁹ Zsilin.

sen szembeszálltak a franciákkal. Noha a franciák előrenyomulását nem tudták megakadályozni, mégis működésükkel lehetővé tették, hogy a franciák élelmet, takarmányt szerezzenek és megpihenjenek.

Napóleon visszavonulása

Napóleon hiába várt Moszkvában arra, hogy Sándor cár békét kér. Seregének helyzete is egyre rosszabbodott, míg végül is kénytelen-kelletlen visszavonulásra határozta el magát. Erre az a körülmény is készítette, hogy Kutuzov ismét aktív harctevékenységbe kezdett. Csapatai október 18-án a Csernisna-patak mentén megtámadták és megfutamították Murat lovasait. Október 19-én Napóleon elhagyta Moszkvát, a francia utóvéd Mortier marsall parancsnoksága alatt csak 23-án hagyta el az orosz fővárost. Napóleon úgy gondolta, hogy délnek fordul és a még el nem pusztított területen áttér ismét a szmolenszki útra. Október 24-én és 25-én Malojaroszlavecnél heves harcok fejlődtek ki a francia és az orosz csapatok között. A kis város többször gazdát cserélt, miközben a franciák súlyos veszteséget szenvedtek. A veszteség mindkét részről több ezer halott és sebesült volt. Október 25-én a kozákok majdnem magát Napóleont is elfogták. Napóleon belátta, hogy nem tud a déli irányba vonulni, a francia sereg kénytelen volt a teljesen elpusztított szmolenszki úton folytatni a visszavonulást. Ez lehetővé tette Kutuzovnak, hogy a franciákkal párhuzamosan haladva kövesse őket, állandóan csípdesse és arra kényszerítse, hogy ne térjenek le az elpusztított területről. A visszavonuló franciákat követő orosz reguláris csapatok és partizánok egyre nagyobb veszteségeket okoztak az éhes, kimerült és egyre csökkenő erejű franciáknak. Különösen sikeres eredményt értek el a partizánok november 9-én, amikor is Deniszov csapatai szétverték és foglyul ejtették Augerean tábornok dandárát. Foglyul ejtettek 60 tisztet és 2000 embert. A franciák embervesztései egyre érzékenyebbek lettek. Kénytelenek voltak az úton hagyni az ágyúk nagy részét, a lovasság száma egyre csökkent. A Moszkvából kivonuló francia sereg 107 000 főből állott és 569 ágyúval rendelkezett. Mire november 9-én Szmolenszkbe értek, létszámuk már csak 99 000 ember volt és az ágyúkból is csak 431 maradt és ebből is 140-et Szmolenszkben voltak kénytelenek hagyni, ezzel a veszteség ágyúban 278-ra emelkedett.²⁰ A hideg eddig nem sok gondot

²⁰ Tarlé: i. m. 344. old.

Napoleon visszavonulása

okozott a franciáknak, mert derült, napfényes őszi idő volt, csak időnként volt hűvösebb. November 4-től azonban beálltak a fagyok és az is növelte a franciák baját. *November elejéig tehát semmiképp sem indokolhatók a franciák veszteségei az időjárással.*

Napóleon azt remélte, hogy a szmolenszki raktárak élelemkészletei elégségesek csapatai ellátására, ugyanakkor Szmolenszkben csapatai némileg felfrissülhetnek és megpihenhetnek. A szmolenszki készletek nagy részét azonban már előbb felhasználták, a megmaradtat a gárda és az elsőnek érkező csapatok felérték, úgy hogy a sereg nagy részének már jóformán semmi sem jutott. Ilyen körülmények között a francia katonáknak besötétedés után kenyérrel a kezükben mutatkozni Szmolenszk utcáin életveszélyes volt. Ilyen volt már Napóleon grand armée-jának állapota. A fegyelmet nemhogy nem sikerült helyreállítani, hanem az teljes felbomlás felé haladt. Az elmaradozók és fosztogatók, valamint a szökevények száma egyre növekedett. A katonák már nem hallgattak senkire. Csak a napóleoni gárda és Davout hadteste őrzött meg még némi fegyelmet. November 15-én, 16-án és 17-én Krasznojnál ismét harcokra került sor Napóleon, valamint Ozsarovszkij és Miloradovics tábornok csapatai között. Napóleon, 15-én, miközben kivonult Szmolenszkból, Ney marsallt otthagya hadtestével utóvédnek, azzal a paranccsal, hogy csak akkor hagyja el Szmolenszket, ha már mindent felrobbantott. Napóleon intézkedésének az volt a következménye, hogy a Ney-hadtest nagyrészt megsemmisült, a marsallt majdnem elfogták és csak kevesedmagával tudott áttörni Napóleonhoz. A „grande armée” maradékának sorsa a Berezina-folyón történt átkelésnél pecsételődött meg. Az eredeti haditerv szerint Csicsagov tengernagy csapatainak északról, Wittgenstein tábornok erőinek délről kellett volna a franciákat gyűrűbe fogni és felmorzsolni. A két hadvezér késedelme folytán azonban Napóleon erőinek egy részével át tudott kelni a Berezinán, azonban rendkívül súlyos veszteségeket szenvedett. A Berezinához ért francia csapatok létszámát különböző források más-másképpen adják meg. A fegyverfogható erőket 25—30 000 emberre becsülik, ehhez járult még majdnem ugyanannyi fegyverképtelenekből álló tömeg. Napóleon két hidat veretett a Berezinán, egyet a gyalogosok, egyet a szekerek számára. A hidak verése november 26-án fejeződött be és a csapatok azonnal megkezdték az átkelést. Közben csak kisebb csatározásokra került sor Oudinot marsall és Csaplic orosz tábornok csapatai között. A szekerek áthozatalára készített híd két ízben is beszakadt és másodízben csak november 27-én reggelre sikerült helyreállítani. Napóleon személyesen

27-én reggel kelt át a Berezinán és a studiankai hidakkal szemben, Zawniki faluban ütötte fel szállását. November 27-én tovább folyt az egyes hadtesttöredékek átvonulása. Este heves harcok kezdődtek Csicsagov tábornagy csapatai és a Boriszovnál hagyott Partouneaux-hadosztály között. A harcokban az elvágott Partouneaux-hadosztály súlyos veszteségeket szenvedett és a maradéka 28-án reggel kénytelen volt magát Partouneaux tábornokkal együtt megadni. A Partouneaux-hadosztály 4000 emberből állt a Berezinához való érkezéskor. Ebből a fele, mintegy 2000 ember került fogságba. November 28-án a Berezina jobb partján heves küzdelemre került sor Oudinot marsall csapatai és Csicsagov erői között. A küzdelemben maga Oudinot marsall is megsebesült és Ney marsallal kellett felváltani. Neynek sikerült a terepet megtartani. A bal parton Victor marsall és Wittgenstein csapatai között szintén súlyos harcok fejlődtek ki. Az ütközet folyamán heves ágyúzás kezdődött. Wittgenstein ágyúai a hidakra szorított és átkelés közben levő tömeget is elérték. Ez óriási pánikot okozott a soraikban. Mivel a hidakat olyan sűrűn lepték el, hogy mozogni sem lehetett, sokan a vízbe vetették magukat, hogy az ágyúgolyók elől meneküljenek. Másokat a tömeg szorítása tiport össze, akik pedig a jégtáblákon próbáltak menekülni, azok alatt a gyenge jégkéreg beszakadt és megfulladtak. Ez volt a berezinai átkelés legválságosabb szakasza. November 28-án a küzdelem egész napon át tartott és csak az est beálltával szűnt meg a harc, amely mindkét részről jelentős veszteségekkel járt. Az éjszaka folyamán Victor marsall maradék erőivel átkelt a Berezinán. A hátramaradt maradék erők és fegyvertelenek is átvonulhattak volna az éjszaka folyamán, de részben a fáradság, részben, mivel már szállást és némi élelmet találtak, vonakodtak az átkelést végrehajtani. November 29-én Eblé tábornok parancs szerint felgyújtotta a két hidat, miközben a túloldalon még 10 000 francia volt. Ezeket azután az oroszok foglyul ejtették. A háromnapos berezinai küzdelemben a franciák egy része megmenekült, de ezek az erők már alig voltak hadseregnek tekinthetők. Számuk napról napra fogyott, most már a hideg is teljes erővel beállott és december 10-én Vilnába már csak néhány ezer főből álló töredék érkezett abból a több mint 400 000 emberből, akik Napóleon főerejét alkották. Az egész hadjáratban a napóleoni hadseregnek mintegy 600 000 katonája harcolt, az összes vesztesége pedig meghaladta a félmilliót. December 5-én Napóleon Molodecsnón otthagytá hadserege maradványait, szánra ült, hogy mihamarabb Párizsba érkezzen és előkészíthesse a jövő évi esedékes hadjáratot. A francia sereg-

ből jóformán a York-féle porosz és a Schwarzenberg-féle osztrák hadtest maradt aránylag épen, ez a két hadtest együttesen mintegy 40 000 főt számlált. A Macdonald-hadtest egy része is megmaradt, ami azonban a többi hadtestet illeti, azok jóformán teljesen megsemmisültek. Rousset francia történész számítása szerint 36 ezredből, amely 1812 júniusában 66 345 embert számlált, 1813. január 9-én 674 tiszten kívül csak 1607 fő volt fegyverfogásra alkalmas és a beteggel együtt is csak 3019 közkatonára volt jelen, 63 000 pedig elveszett. A 33. könnyűezred 2254 emberéből egy se tért vissza. A 106. ezred 2600 katonájából, akik Itáliából indultak el, csak 26 tiszt, 4 fegyverfogható és 60 harcképtelen maradt. Ezek a példák bizonyítják, hogy milyen súlyosak voltak a francia sereg veszteségei. Napóleon hatalmas armádiája, amellyel Oroszországot akarta meghódítani, megsemmisült.

A nagy napóleoni sereg, a „grand armée” pusztulásának okait sok történész kutatta. Anélkül, hogy teljességre törekednék, csak néhány erre vonatkozó elmélettel foglalkozom. Az egyik elképzelés az éhségelmélet szerint: a francia sereg az ellátás megoldatlansága miatt csökkent állandóan és morzsolódott fel. Kétségtelen, hogy Napóleon a nagy előkészületek és számos rendelkezés ellenére sem tudta azt a problémát kielégítően megoldani, de egyedül az ellátás csődjével magyarázni nem lehet a francia sereg pusztulását. Egy másik elmélet volt a Napóleon veszteségének klimatikus viszonyokkal való indokolása, elsősorban a beálló hideggel, a Tél-tábornok elmélet. Ez az elmélet már csak azért sem elfogadható, mert komoly hideg csak november elején állott be és csak néhány napig tartott. A decemberben beálló hideg már csak a sereg utolsó maradványait tizedelte. Természetes, hogy a klimatikus viszonyokat nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha Napóleon ezt nem vette számításba, ez csak azt mutatja, hogy mennyire nem kellően megalapozott, hanem elhibázott volt vállalkozása. Ismét más elmélet az, amely a nagy kiterjedéssel, a térrel igyekszik megindokolni Napóleon kudarcát. Eléggé elterjedt a zsenihanyatlás elmélete is, amely szerint Napóleon, ez a lángeszű hadvezér, 1812-ben már nem mutatta fel azokat a tulajdonságokat, mint korábbi hadjárataiban. Túl sokat időzött Vlnában, Vityebszkben, Moszkvában, nem vetette be gárdáját Borodinónál, ahol különben meg volt hülve, tehát nem működött szokott eréllyel. Elfogadható az, hogy Napóleon nem volt a régi hadvezér, nem volt az 1796. évi hadjárat tábornoka, de ennek nem csupán katonai, hanem nagymértékben társadalmi, politikai okai voltak és ezt kell elsősorban figyelembe venni, különben is hogy 1812-ben nem sikerült

terveit megvalósítani, az legtöbbször nemcsak rajta múlt. Fontos szerepet játszott a hadjárat kudarcában a francia sereg állapota is. A marodór elmélet még túl is hangsúlyozza annak jelentőségét, hogy a sereg fegyelmi állapota már az első hetekben gyenge volt és a fegyelmezetlenség a továbbiakban még csak fokozódott. A katonák egy jó része lemaradt és martalózkodással foglalkozott, a visszavonulás folyamán pedig nem egyszer az engedelmességet is megtagadták. A sereg rossz fegyelmi állapota tehát egyike volt a kudarc okainak, de mindent ezzel sem lehet megmagyarázni. Hiszen a francia katonák és marsalljaik 1812-ben is harcoltak olyan jól, mint az előbbi hadjáratokban, s ha a fegyelmi állapot mindvégig gyenge volt, ennek sem pusztán katonai okai voltak. Tény az is, hogy a francia hadsereg heterogén összetétele szintén akadályt jelentett, hiszen az erőszakkal a napóleoni seregbe kényszerítettek igyekeztek minél hamarabb megszökni és hazájukba visszajutni. Az is megállja a helyét, hogy Napóleon hibát követett el, amikor a spanyolországi hadjárat befejezése előtt belefogott az oroszországi hadjáratba. Számos más okot is felhoznak. Mindenesetre, ha csak az előbbi okokat nézzük, máris nagyon sok alapját láthatjuk a napóleoni kudarc okainak. A legfontosabb és legdöntőbb ok azonban nyilván nem az előbb felsoroltak közé tartozott. A döntő oka Napóleon 1812. évi kudarcának az orosz nép és a hadsereg hősiessége volt, ez zavarta meg az utánpótlást, ez gátolta a napóleoni zseni teljes érvényesülését, ez morzsolta a francia sereget, ez ásta alá a fegyelmet. Napóleon tévedése egyszerűen az agresszor tévedése volt, úgy tervezte meg és képzelte el a hadjáratot, mintha az orosz sereg nem lenne, illetve előbb vagy utóbb, de inkább előbb, teljesen szét lenne verve. Az orosz nép ellenállására pedig egyáltalán nem számított. Mindenesetre Napóleon saját erőit túlbecsülte, az ellenfélt lebecsülte. Ezek után azt sem lehet elfogadni, hogy Kutuzov passzivitásával, s nem aktív hadműveletekkel győzte le Napóleont. Igaz, hogy nem minden esetben járt el úgy, ahogy tehette volna. Nem kell azonban elfeledni, hogy egyrészt az orosz seregnek is súlyos veszteségei voltak, s Kutuzov nem óhajtott Borodínó után hasonló súlyos harcra bocsátkozni, másrészt a tett intézkedései, melyek egyáltalán nem jelentettek passzív hadvezetést, elégségesek voltak a napóleoni „grand armée” megsemmisítéséhez.

Az 1812-es francia—orosz háború fordulópontot jelentett a napóleoni háborúk történetében. Napóleon soha nagyobb erővel nem indult harcra és soha nagyobb vereséget nem szenvedett. Az Európa feletti francia hegemoniát megtörte és nem sokkal később Napóleon császárságának is vége szakadt.